

Iskolatávcső a múltból

Nemcsak a ma élő amatőr és szakcsillagászok számára cseng ismerősen a Merz cég neve. Annak idején ez egy világhírnévnek örvendő optikai céget jelentett, amely iskolatávcsövek gyártásával alapozta meg hírnevét, közel egy évszázadon keresztül gyártva kitűnő optikai eszközöket. A világ minden részében ismerős volt a Merz cég neve.

Ha viszont azt a szót halljuk, hogy „Schulfernrohr” – már nem mindenkinek jut eszébe az egykoron híres Merz-féle iskolatávcső. Ezek a kisrefraktorok 52–54 mm szabad nyílással, és 650–682 mm gyújtótávolsággal kerültek forgalomba. Fényerejük általában $f/12,5$ körül mozgott. Korabeli áruk az 1900-as évek első évtizedében 150 német márka volt. Ezeket az iskolatávcsöveket Magyarországon is be lehetett szerezni. Bartha Lajostól kapott információk alapján a Calderoni és Társa műszer és tanszer üzlete forgalmazta Budapesten, a Váci utca 1. és a Kis híd utca 8. szám alatt található üzletekben. Ára nagyjából egy altiszt havi jövedelme volt, de részletre is árusították. Ez a típus akkoriban az olcsó távcsövek kategóriájába tartozott, mivel nagy mennyiségben állították elő őket. Olcsóságuk és könnyű kezelhetőségük miatt előszeretettel használták nemcsak iskolákban, bemutatásokon, de közkedvelt volt kezdő amatőr csillagászok körében is. Ebből adódóan „agyonhasználták” őket, ezért mára már kevés jó állapotú műszer maradt fenn.

Egy ilyen műszert szeretnék bemutatni most. Lencséjének teljes átmérője 56 mm, gyújtótávolsága 660 mm. Objektívfoglatba helyezve a szabad nyílás 52,5 mm. Lencséje légréses, kéttagú. Mindez egy 55 mm átmérőjű, 506 mm hosszúságú részcsőben kapott helyet. A részcső belsejében több blende található a szórt fények kiküszöbölésére. A sárgaréz objektívfoglatat 63 mm külső átmérőjű, magassága 35,5 mm. Az egészhez egy 200 mm hosszúságú, kotyogásmentes,

Merz-féle iskolatávcső hirdetése a századforduló időszakából

sárgarézből készült fogasléces okulárkihuzat tartozik. A kihuzat külső részén az alábbi felirat olvasható: G. & S. Merz (vornals Utzschneider & Fraunhofer) in München”, magyar fordításban: „Georg és Siegmund Merz (az egykori Utzschneider és Fraunhofer) utódja Münchenben”. Ezt a feliratot a 1867 és 1908 között készült csillagászati távcsöveken találjuk meg. A kihuzat belső része fekete bársony papírral bélelt, a szórt fények kiküszöbölése érdekében. Más adatot, évszámot nem lehet fellelni se a csövön, se a lencse szélén vagy foglatában, így a műszer pontos készítésének, ill. vásárlásának idejéről nem maradt fent semmilyen adat. A műszerhez tartozott egy kb. 34x-es nagyítást adó, teresztrikus okulár és egy 31 mm belső átmérőjű okulárkihuzat, amibe 5 db különböző fókusztávolságú okulárt lehetett helyezni csillagászati megfigyelésekhez. Erre utal a faládjában található, okulárok tárolásá-

Az én Merz-iskolatávcsővem eredetileg Rudolf Georg Schlichtinger tulajdona volt

ra kialakított rész. Az öt okulárt befogadni képes tartóban ma csupán egyetlen eredeti okulár árválkodik, egy egyszerű felépítésű Huygens típusú okulár. Nincs róla információ, hogy az öt darab okulár eredetileg járt a távcsőhöz vagy azokat utólag külön-külön kellett-e megvásárolni (egy régi Merz-hirdetés alapján valószínűsíthető, hogy valamennyi okulár tartozék volt). Napészleléshez egy okulárra csavarható napszűrő, ezenkívül egy okulár prizma és egy okulárszűkítő blende is kiegészítette a készletet. A távcső állványa és a tengelykereszt parallaktikus, anyaga öntöttvas. A mechanika 50° pólusmagassággal készült, de ettől eltérő pólusmagassággal is készültek mechanikák, külön megrendelés alapján, felár ellenében. Az öntöttvas állványon és a tengelykereszten is gyönyörű állapotban megmaradt az eredeti festés. Az állvány alsó részénél, a lábak fölött megtaláljuk a Merz cég névtábláját. Ezt egy vékony fémlapra nyomtatták, amit két kis

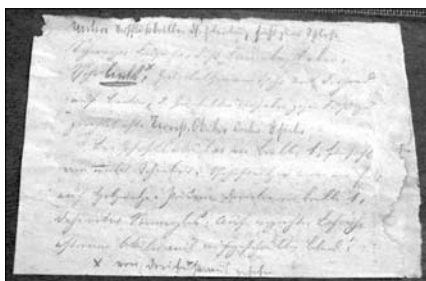
csavar rögzít a lábhoz. Mindkét tengelyen sárgarézből készült osztott kör található. Érdekes megoldású a tengely zárvégeknél felszerelt kúpos szorító szerkezet, mellyel rögzíthetjük, ill. lazíthatjuk a tengelyeket. Kézi finommozgatás nem található egyik tengelyen sem.

A távcsőhöz egy fenyőfából készült láda tartozik, amelyben a tubust és a kiegészítő berendezéseket lehet elhelyezni. A $79 \times 29 \times 24,5$ cm-es zárható faláda tetején, a könnyebb szállíthatóság érdekében egy fogantyút szereltek fel. A szépen és praktikusan kivitelezett ládán is ott találjuk a Merz cég eredeti névtábláját. Napjainkra már nagyon kevés ilyen eredeti távcsőláda maradt fenn.

A hozzám került kis iskolatávcsövet eredetileg Rudolf Georg Schlichtinger (1867–1938) vásárolta meg, aki haláláig igen keveset használhatta a szép kis műszert. Iskoláinak elvégzését követően tanárként tevékenykedett, majd a bajor kormányban is fontos szerepet töltött be. Szabadidejében a csillagászaton kívül geológiával is foglalkozott. Pályafutása során számos csillagászati könyvet gyűjtött össze. A tulajdonos halálát követően örökseiei őrizték évtizedeken keresztül a távcsövet, ezt a ma már történelmi ereklyének számító kis műszert. Mivel a faladát és annak tartalmát gondosan őrizték, ezért is maradt fenn ilyen jó állapotban. Talán ennek köszönhető az is, hogy csupán 2–3 szűrőnyom található a ládán. Szerencsére a háborút és az azt követő időszakot sértetlenül átvészelte, és megőrizve eredeti állapotát, szépségét.

Közelkép a kis távcső tengelykeresztjéről

Pillantás a faláda belsejébe (fent) és a kézzel írt használati utasítás (lent)

A faládjában négy térelválasztó lap található, amelyek diófából készültek. E négy lap közé lehet a távcsövet és az állványt tengelykereszttestől behelyezni. Ennek egyik lapján találunk egy enyvvél felragasztott

papírlapot, amelyen kézzel írt szöveget láthatunk: a használati utasítást. A szöveg még sütterlin-írással íródott. Egy másik diófala-pon található egy ceruzával írt német szöveg, melynek alján az egykori tulajdonos aláírását is olvashatjuk. Ez teszi még érdekesebbé és egyedibbé a faláda tartalmát. A műszer 2012. júniusában került a tulajdonomba, ekkor teljesült régi vágyam, hogy én is egy Merz-műszer tulajdonosa lehessen. Erre harminc évet vártam!...

A kicsomagolást követően kb. egy hónap telt el ahhoz, hogy összeszedjem a bátorságomat, és megtakarítsam a lencserendszert a hosszú évtizedek porától. Mindkét okulárt szétszedtem, azokat is kellő óvatossággal megtisztítottam. Ez után következett a nagy pillanat: izgatottan vártam a lehetőséget, hogy én is részese lehessen annak az élménynek, amiben egykori amatőr vagy szakcsillagász társaink részesülhettek, amidőn belepillantottak a „Schulfernrohr” okulárjába több mint 100 évvel ezelőtt. Ezt a felejthetetlen, ritka élményt szeretném másokkal is megosztani, hogy minél többen élhessék át ezt a csodálatos érzést, illetve hogy mások is rácsodálkozhatnak a patinás műszere, melyet egy egykor világhírű német cég készített.

Bucsi Gábor

Nagyapáink távcsövei

Kérjük azokat a műkedvelőket, régiséggyűjtőket, akiknek 50 évnél régebbi – 1960 előtt gyártott/beszerezett – csillagászati távcső van a birtokában, és azt használták (esetleg jelenleg is használják), küldjön a Meteor számára ismertetést és képet távcsővéről.

Az alábbi adatokat kérjük feltüntetni:

- A távcső típusa (refraktor vagy reflektor), objektív átmérője és gyújtótávolsága, a gyártó műhely vagy a készítőek megnevezése. Amennyiben nincsen a műszeren feltüntetve, a gyártás vélhető országa.

- A távcső jellemzői: anyaga, kihuzat rendszere, okulár hüvely rendszere (beilleszthető, becsavarható, stb.). Okulárok, nagyítás.

- A szerelés módja (azimutális, ekvatoriá-

lis, finommozgatással ellátott, óragépes, stb.), van-e keresőtávcső. A szerelés eredetileg is csőhöz tartozott, vagy utólag összeállított?

- A távcső rövid története: eredeti beszerzője (ha ismert), hogyan került jelenlegi tulajdonosához. Használta/használja-e rendszeresen?

- A távcső optikai minősége. Milyen leképezést nyújt, pl. a refraktorok leképezése színez-e, mennyire tiszta, éles a leképezése.

- A tulajdonos neve és lakóhelye. Ezt az adatot, ha a tulajdonos kéri, nem hozzuk nyilvánosságra.

A beszámolókat és a képeket kérjük az MCSE-nek (mcse@mcse.hu), továbbá Bartha Lajos szakcsoportvezető címére (arbar@t-online.hu) elküldeni.